

دیلیم نامه

ترجمه و تحلیل چند متن کهن تاریخی و هنری

به اهتمام

عنایت الله محیدی

www.ketab.ir

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست‌نویسی
یادداشت
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
رده‌بندی کنگره
رده‌بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

مجیدی، عنایت‌الله، ۱۳۲۲-، گردآورنده
دیلم نامه (ترجمه و تحلیل چند متن کهن تاریخی و هنری؛ ۱/ به نام عنایت‌الله مجیدی.
تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری انتشارات... ص ۲۸۸، ۶
مجموعه انتشارات ادبی و تاریخی موقوفات دکتر محمود افشار...؛ شماره ۲۱۱
گنجینه اسناد و تاریخ ایران؛ ۶۰.

۹-۸۵-۵۹۴۲-۶۰۰-۹۷۸

فیفا
واژه نامه
نمایه

ایران -- تاریخ -- دیلمیان، ۳۲۰-۴۴۷ ق. -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
Iran -- History -- Buyids, 939-1055 -- Early works to 20th century

۱- دیلمان -- تاریخ، ۲- گیلان -- تاریخ، ۳- زیدیه (شمال ایران) -- تاریخ، ۱- دیلمستان -- تاریخ.
الف - عنوان ب - آرام، احمد ۱۲۸۱-۱۳۷۷، ج - ابن حسول، -- ۴۵۰ ق، د - ابن واصل، -- ۶۹۷ ق،
ه - بهرامیان، علی ۱۳۴۷- و - جوینی، عظاملک ۶۲۳ - ۶۸۱ ق؛ ز - خورش، عقیل ۱۳۲۲-؛ ح - سجادی،
صادق ۱۳۳۲-؛ ط - صابی، ابوهلال ۳۱۳-۳۸۴؛ ی - خان، محمدصابر؛ ک - احمد بن سهل رازی (قرن ۴ ق)
ل - اخبار فیخ؛ م - المنتزع من کتاب القاجی، ن - تاریخ جهانگشا؛ س - گزارش ابوعلی به صاحب بن عباده؛
ع - التاریخ الصالحی؛ ف - علی بن الحسن بن الرضی الحسنی الحافظ (قرن ۸ ق)؛ ص - تفضیل الاتراک؛
ق - ابوعلی حسن بن احمد (قرن ۴ ق) - ر - بطیطی، حسین بن علی، قرن ۶ ق، ش. کاشی، شمس الدین، قرن ۶-۷ ق، ت. شهنشاه چنگیزی

Deylaman (Iran) -- History

DSR ۷۱۳/۳۵۹ ۱۳۹۷

۹۵۵/۴۸۵

۵۳۳۳۹۵۶

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

دیلم نامه
ترجمه و تحلیل چند متن کهن تاریخی و هنری

به اهتمام

گرافیسیت، طراح و مجری جلد
حروف نگار و صفحه آرا

لیتوگرافی

چاپ متن

صحافی

تیراژ

چاپ اول

کوثر

آزاده

حقیقت

۱۱۰۰ نسخه

بایبیز ۱۳۹۷

ناشر

انتشارات دکتر محمود افشار

خیابان ولی عصر، بالاتر از چهارراه پارک وی، خیابان عارف نسب

تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دورنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۶۶۹۵۳۸۰۴-۵ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان ها

۶۶۹۵۳۸۰۴-۵

۸. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

۶۶۱-۶۶۲

۹. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

۱۰. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

۶۶۱-۶۶۲

۱۱. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

۶۶۱-۶۶۲

۱۲. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

۱۳. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

فهرست مندرجات

۱۴. رحمت‌الله بن علی بن ابی طالب

۱. پیشگفتار

۱۳-۹

۲. درباره کتاب التاجی فی اخبار الدّوالة الدیلمیة

۴۱-۱۵

محمدصابر خان - ترجمه احمد آرام

۳. پاره‌هایی از کتاب التاجی فی اخبار الدّوالة الدیلمیة

۱۱۷-۴۵

ابواسحاق صابی - ترجمه عقیل حورشا - سیدصادق سجادی

۱۲۷-۱۲۱

۴. دودمانی ایرانی از دیوانسالاران و ادیبان برجسته روز ۴ و ۵

صادق سجادی

۱۳۸-۱۳۱

۵. پاره‌هایی از تفضیل الأتراک علی سائر الأجناد

ابن حسّول - ترجمه علی بهرامیان

۶. پاره‌هایی از کتاب اخبار فخر و خبر یحیی بن عبدالله و أخیه إدريس بن عبدالله

۱۵۲-۱۴۱

احمد بن سهل رازی - ترجمه علی بهرامیان

۱۶۰-۱۵۵

۷. دژ سمیران [شمیران]

یاقوت حموی - ترجمه احمد کسروی - سیدابوالفضل طباطبایی

۸. پاره‌هایی از کتاب التاریخ الصالحی
۱۶۴-۱۶۳
- ابن واصل - ترجمه عقیل خورش
۹. حمله مغولان به گردکوه و میمون در الموت
۱۷۱-۱۶۷
- قطب الدین محمود بن مسعود شیرازی. بازخوانی عنایت‌الله مجیدی
۱۰. حمله مغولان به آمو
۱۸۱-۱۷۵
- علی بن الحسن بن الرضی الحسنی الحافظ. بازخوانی و توضیحات عنایت‌الله
مجیدی
۱۱. تحلیلی بر گزارش عطاء ملک وینی: قتلگاه جمال‌آباد قزوین
۲۰۴-۱۸۵
- عنایت‌الله مجیدی
۱۲. هجوم هلاکوخان بر شهرهای ایران و نلعه ای اسماعیلیان
۲۱۰-۲۰۵
- حسین بن علی بطیطی. ترجمه علی بهرامیان
۱۳. آلبوم نگاره‌های شهنامه جنگیزی
۲۶۷-۲۱۱
- شمس‌الدین کاشی - به کوشش عنایت‌الله مجیدی
۱۴. نمایه عام
۲۸۵-۲۶۹

پیشگفتار

تاکنون در باب تألیف و نیز اهمیت کتاب التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیة تألیف ابواسحاق ابراهیم بن هلال بن زهرون صابی (۳۱۲-۳۸۱ق)، چندین پژوهش مفید به رشته تحریر درآمده است. در این مقدمه کوتاه، بازگفت آن تحقیقات را ضرورتی بیند. و در آغاز کتاب حاضر، مقاله تحقیقی محمدصابر خان با ترجمه روانشاد احمد آرام در این باب بسنده است.

همین بخش باقی مانده و شناسایی شده از کتاب التاجی، که چاپ تحقیقی آن به همت ویلفرد مادلونگ انتشار یافت، در باره پیشینه و تاریخ فرمانروایان دیلمی و همسویی سیاسی و نیز کشاکش سلسله های حاکم صفحات شمالی با زیدیان بسیار مفید و سودمند است. خوشبختانه همزمان با این که شها، برای عرضه کتاب حاضر، پژوهشی دیگر با عنوان «بویهیان و زیاریان روایتی نویافته از کتاب التاجی» از دکتر محمدعلی کاظم بیکی انتشار یافت. این تحقیق، چنان که از عنوان آن پیداست، متضمن فصلی گمشته، یعنی تلخیصی مستند از بخشی از

مجلد پنجم کتاب التاجی است. این قسمت از کتاب را مجدالدین ابوالفتح فضل‌الله بن عبدالحمید کرمانی (در گذشته حدود ۶۲۰ق) در کتاب جوامع الفقر و لوامع الفقر خود و به مناسبت موضوع، گنجانده است. به دست آمدن همین اندازه از اثر یاد شده پس از چند قرن از تألیف کتاب التاجی غنیمتی ارزشمند است. بنابر این، این فصل نویافته نیز که تعلق آن به ابواسحاق صابی مسلم می‌نماید، در دنباله متن نخستین قرار گرفت. باید همچنین امیدوار بود که در آینده‌ای نه‌چندار دور، بخش‌های دیگری از این اثر کهن در میان مجموعه‌ها و گنجینه‌های عمومی و خصوصی به دست آید، اما پیش از آن می‌توان آرزومند بود که صاحب‌همتی با جست‌وجو در متون کهن تاریخی، روایات پراکنده از کتاب التاجی را گرد آورد و در مجلدی مستقل منتشر کند.

برگردان چنین متن دشواری به فارسی ترجمی یا مترجمانی متبحر و آگاه طلب می‌کرد، تا چنان که شایسته است از عهد این مهم برآید و آنچه پس از این خواهد آمد، گزارشی از چگونگی فراهم آمدن این کتاب است:

۱. از آغاز کتاب التاجی ص ۴۵ تا ص ۶۳ متن فارسی به ضرورت و همه اشعار متن کتاب التاجی با بزرگواری تمام به همت آقای دکتر حسین خورشید ترجمه شد و ویراستاری آن نیز با همت و دقت ویژه دکتر علی بهرامیان صورت گرفت. ترجمه و ویراستاری مابقی اثر یعنی از نیمه صفحه ۶۳ تا پایان صفحه ۱۱۷ متن فارسی حاضر به لطف آقای دکتر سیدصادق سجادی انجام شده است.

۲. بخش دیگر در ربط با کتاب التاجی، قسمتی از رساله تفضیل الاتراک علی سائر الاجناد تألیف ابن‌حسول (در گذشته ۴۵۰ق) است، که مقام مؤلف آن در نزد ترکان سلجوقی، مقامی همچون مؤلف کتاب التاجی نزد دیلمیان بود. ترجمه

آن بخش از مطالب این رساله که مستقیماً به موضوعات کتاب صابی مربوط می‌شد، به لطف آقای دکتر علی بهرامیان صورت عمل پوشید و هم اینجا ترجمه روان و شیوای او را از رساله ابن حسّول، به دنبال متن پیشین می‌خوانید.

۳. هم‌چنین، مقاله تحقیقی آقای دکتر صادق سجادی، با عنوان «دودمانی ایرانی از دیوانسالاران و ادیبان برجسته قرن ۴ و ۵ق»، برای شناخت خاندان ابن حسّول بسیار سودمند است و بر آگاهی‌ها در این زمینه بسی می‌افزاید.

۴. پس از آن، متن کهن و ارزشمند این مجموعه، ملاحظه خواهد شد که بخشی از کتاب احمد بن سهل رازی است، با عنوان اخبار فتح و خبر یحیی بن عبدالله و أخیه ادریس بن عبدالله، در باب قیام یحیی بن عبدالله و رفتن او به سرزمین دیلم. ترجمه این متن هم به قلم علی بهرامیان انجام پذیرفت.^۲

۵. در دنباله، گزارش یاقوت حموی خواهد آمد دربارهٔ دژ سمیران [شمیران] که به قلم احمد کسروی و سید ابوالفضل طوطایی به شیوایی ترجمه شده است و متن کنونی شامل برخی توضیحات و تصیقات است که ضروری به نظر می‌رسید.
۶. متن بعدی، منتخبی از تاریخ الصالحی بن واسط حموی (وفات ۶۹۷ق) است، مربوط به ظهور دیلمیان یا سلسله جستانیان که به قلم دکتر عقیل خورشیا ترجمه شده است.

۷. متن دیگر، به حمله مغولان به گردکوه و میمون دژ الوند مربوط می‌شود و انتساب آن به قطب محمود بن مسعود شیرازی قطعی به نظر می‌رسد.

۸. گزارش ارزشمند علی بن الحسن بن الرضی الحسنی الحافظ مورخ ۷۳۸ق،

۲. در باب این اثر و مؤلف آن نک: بررسی‌های تاریخی دیگر. تألیف حسن انصاری، تهران: دهگان، ۱۳۹۶، ص

با عنوان «حملة مغولان به آلموت» است که این دو متن را با بازخوانی و توضیحات نگارنده در پی گزارش‌های پیشین ملاحظه می‌فرمایید. نهمین بخش این مجموعه با عنوان «تحلیلی بر گزارش عطا ملک جوینی»، گزارش واقعه تلخ‌یورش مغولان به آلموت است که به دست توانمند جوینی، دبیر هلاک‌وخاں نوشته شده است و امید است که بررسی‌های نگارنده در این باب در ذیل آن سودمند باشد.

۱۰. ترجمه بخش «تاریخ مغول» با نام «احوال ملوک التتار المغول» که به دست حسین بن علی بن بیطو در ۶۸۸ق تألیف شده. در این متن به نقش خواجه نصیرالدین طوسی در تسلام اسلام‌یابی، چگونگی و محل به قتل رسیدن رکن‌الدین خورشاه، میزان تدارکات، مولان، به روایتی متفاوت از دیگر منابع آمده. بخشی از این متن کهن به دست ابوالی علی بهرامیان به فارسی ترجمه شده است.

۱۱. واپسین بخش این مجموعه آلبوم ۲۵ نگاره برگرفته شده از شهنامه منظوم چنگیزی است، تألیف شمس‌الدین کاشی. بی‌تردید برای علاقمندان آثار هنری دوره تیموری درخور توجه خواهد بود. نگارنده آن را با یادداشتی در اختیار نهاده است.

سرانجام اینکه، توضیح و شرح برخی اسامی جغرافیایی و شخصیت‌های تاریخی با بیان موارد اجمالی یازده متن ارائه شده را نگارنده این سطور، به ضرورت و به مدد منابع تاریخی و جغرافیایی و در حد بضاعت مزاجه تهیه و تدارک کرده است. این توضیحات را با نشان [م] مشخص کرده‌ایم و در پاورقی قرار داده‌ایم. افزون بر این، برای سهولت مراجعه به مطالب مندرج در متن، نمایه‌ای سودمند در پایان

کتاب آورده‌ام.

آنچه خوانندگان محترم پیش‌رو دارند، دفتر نخست از مجموعه آگاهی‌هایی‌ست که برای شناخت بهتر دیلم و دیلمستان مفید و سودمند به‌نظر می‌رسد و نگارنده امیدوار است که به توفیق خداوند متعال، مجموعه دیگری از این دست اطلاعات ارزشمند تاریخی و جغرافیایی مربوط به دیلم را در دفتری دیگر به دلبستانان تاریخ و فرهنگ ایران تقدیم دارد.

در پایان: بسی سزاوار، بلکه بر من فرض است، از عزیزانی که در این مقدمه به نام شریفشان اشاء شد در گردآمدن این متن و ترجمه مرا یاری رسانده‌اند، سپاسگزاری کنم و بیاض ویژه از آن همکار پر تلاش، سرکارخانم بهاره بادافراس است که آراستگی و سرانجام دادن این اثر، مرهون کوششهای صادقانه اوست.

عنایت‌الله مجیدی
بهمن‌ماه ۱۳۹۶ شمسی